

УДК 658.012

Михайличенко Н. М.

ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРЬОХКОНТУРНОЇ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ НА ЗАСАДАХ КОНЦЕПЦІЇ КОНТРОЛІНГУ

В даний час питання забезпечення умов економічного зростання підприємства виходять на перший план. На розвиток підприємства здійснюють вплив наступні чинники: нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, міжнаціональні, регіональні, територіальні конфлікти, недосконалість законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція та інші. Все це різко загострило проблему економічної безпеки підприємства (ЕБП), яка розглядається світовою економічною думкою доволі давно, проте досі не знайшла достатнього розв'язання.

Змістовне поле даної категорії є достатньо широким і включає фінансову, силову, інформаційну, техніко-технологічну, правову, кадрову складові, тощо.

Окремі теоретичні аспекти економічної безпеки розглядали В. Щелкунов, О. Ареф'єва, В. Геєць, В. Губський, В. Пономарьов, О. Кірієнко, Т. Кузенко, Л. Абалкін, В. Тамбовцев, Є. Олейніков, А. Колосов, В. Шликов, О. Грунін, В. Сенчагов, Г. Козаченко, М. Єрмошенко, В. Мунтіян, Г. Задорожний, А. Ляшенко, тощо [1–7], проте наукових робіт, присвячених даній проблематиці, досі ще бракує.

Важливою складовою систем економічної безпеки є СРПР – системи раннього попередження і реагування, проблематиці побудови яких на підприємствах пострадянських країн присвячені роботи А. Кармінського, О. Терещенко та ін.

Контролінг у виконанні функції координації та інтеграції може використовуватись у якості методологічного та методичного підґрунтя в процесі побудови СРПР підприємства в контексті економічної безпеки.

Мета статті – обґрунтування доцільності використання трьохконтурної системи моніторингу економічної безпеки на вітчизняних підприємствах, побудованої на засадах концепції контролінгу.

Ризиковий характер підприємницької діяльності, невизначеність і непередбачуваність багатьох факторів зовнішнього середовища, а також політична й економічна нестабільність в Україні та підвищення рівня конкуренції актуалізували проблему виживання підприємства в сучасних умовах господарювання. Такий стан зумовлює потребу в коректному визначенні рівня економічної безпеки підприємства, виявленні зон ризику та своєчасній розробці комплексу антикризових заходів. Діагностика рівня економічної безпеки має бути не тільки інструментом визначення здатності підприємства до виживання, але й індикатором характеру та напрямків оздоровчих заходів. Доцільно розглянути основні підходи вітчизняних та російських фахівців до проблем економічної безпеки.

Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. у монографії «Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення» [4], проблему економічної безпеки підприємства пропонували вирішувати виходячи з передумови, що ступінь надійності всієї системи збереження інформації визначається рівнем безпеки найслабкішої її ланки, якою вважається персонал організації.

Пономарьов В. П. у дисертації «Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства» [7] розробив концепцію формування механізму економічної безпеки підприємства, що враховує вимоги до системи управління підприємством і основні задачі економічної безпеки.

Кузенко Т. Б. у своїй монографії розглядає поняття «економічна безпека підприємства» як стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей підприємства, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечувати тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної ним місії.

Меламедов С. Л. у своїй дисертаційній роботі пропонує використовувати «тримірну діагностику рівня економічної безпеки підприємства» [6], що залежить від трьох основних параметрів: поточної, тактичної та стратегічної економічної безпеки. Особливість цього підходу – рівень економічної безпеки залежить від часового горизонту.

Даний підхід забезпечує гнучке реагування на зовнішні та внутрішні ризики та загрози, а також підвищує рівень адаптивності підприємства до негативних впливів конкурентного та загальноекономічного середовища; тому, з метою формування ефективного й адекватного вітчизняним умовам господарювання інструменту виявлення і прогнозування кризових явищ підприємства та визначення шляхів підвищення його економічної стійкості, доцільною є побудова на вітчизняних підприємствах трьохконтурної системи моніторингу економічної безпеки, що включає оперативний (поточний), тактичний та стратегічний контури.

Поточна економічна безпека (оперативний контур моніторингу) передбачає протидію загрозам, що можуть призвести до припинення життєдіяльності підприємства; дотримання необхідного рівня поточної безпеки є обов'язковою умовою функціонування підприємств. Для оцінки цієї складової пропонується використовувати ряд фінансово-економічних показників, які характеризують: рівень фінансової незалежності підприємства; стан ліквідності його активів; фінансово-економічні результати діяльності підприємства.

Тактична економічна безпека відображає здатність підприємства до відтворення у процесі реалізації ним господарської діяльності; характеризує ефективність організації виробничо-господарської та комерційної діяльності підприємства, раціональність використання його економічного потенціалу. Необхідно оцінювати наступні складові:

- виробничо-технічну, яка відображає ефективність використання основних і оборотних засобів підприємства у процесі здійснення ним виробничої діяльності;
- інтелектуально-кадрову, що характеризує ефективність використання трудових ресурсів підприємства, позитивний ефект, який досягається в процесі роботи промислово-виробничого персоналу та зумовлений раціональною організацією та мотивацією трудової діяльності;
- комерційну, яка визначає маркетингову та постачальну тактику підприємства, залежить від ступеня ризику діяльності, що пов'язаний із реалізацією готової продукції та закупівлею сировини та матеріалів.

Стратегічна економічна безпека характеризує рівень економічного потенціалу підприємства, який обумовлює здатність підприємства до подальшого успішного функціонування та є підтвердженням правильності обраного напрямку розвитку.

Основні складові стратегічної безпеки підприємств: ринкова, яка відображає конкурентоспроможність підприємства на галузевому ринку, перспективи реалізації продукції підприємством; соціальна, що характеризує інтелектуально-кадровий потенціал; інноваційно-технологічна, яка характеризує ступінь відповідності рівня технологічного розвитку підприємства науково-технічному розвитку галузі народного господарства і світової економіки; сировинна і енергетична; екологічна.

З точки зору концепції контролінгу, якщо розглядати інформаційний процес у взаємозв'язку з процесами планування і контролю, то можна виявити розходження між:

- інформаційними системами, спрямованими переважно на стратегічне планування і контроль;
- інформаційними системами, спрямованими переважно на тактичне планування і контроль;

– системами забезпечення інформацією, спрямованими переважно на оперативне планування і контроль.

У відношенні інформаційного попиту на окремих етапах планування і контролю слід підкреслити наступне:

а) стратегічне планування використовує в першу чергу зовнішню, не кількісну інформацію, що у значній мірі є разовою, зорієнтованою на майбутнє і неточною;

б) тактичне планування використовує поточну інформацію в постійній формі (фінансову і контрактну інформацію, інформацію про стан ринку);

в) оперативне планування здебільшого використовує кількісні дані, дані часу, потужності тощо.

Вся інформація в останньому випадку повинна надаватись дуже швидко. На відміну від тактичного планування, де також достатньо припущень і приблизних даних, тут необхідні точні дані.

Ефективне планування і контроль вимагають інформації з трьох джерел-систем:

– зовнішньої системи (соціальні, політичні, економічні, екологічні фактори); мета – визначення шансів і ризиків;

– конкурентного середовища (наприклад, галузева структура); мета – визначення сильних і слабких сторін;

– внутрішнього середовища підприємства і виробничого процесу (мова йде про облік і звітність).

Інтеграція прогнозної інформації трьох сфер спостереження, її обробка і передача на відповідний рівень управління є завданням системи раннього попередження і реагування (СРПР). СРПР базується на використанні систем показників, які дозволяють не тільки кількісно охарактеризувати й оцінити ситуацію, але й розкрити причини її виникнення, провести структурно-логічний аналіз чинників впливу. Показники повинні бути прогнозованими, тобто свідчити про наявні тенденції та про приховані й бічні наслідки прийняття певних управлінських рішень.

Формально, система раннього попередження та реагування відноситься до контуру прогнозування, втім її участь відчутна як під час розробки образу майбутнього та проміжних цілей (контур цілеполягання) так і в контурі планування/контролю. Причому, цей зв'язок є двостороннім: критеріальний характер проміжних цілей включає їх в систему показників СРПР рівно, як і система бюджетів (проміжних цілей найбільш подрібненого рівня деталізації), що становить основу контуру планування/контролю в оперативному розрізі, може включатись у внутрішню сферу спостереження СРПР.

Головними елементами СРПР є показники і системи показників раннього попередження. Межі даного дослідження не дозволяють детально розглянути показники зовнішніх сфер спостереження: конкурентного середовища і загальноекономічної сфери (таких як тенденції зміни обсягів ринків збуту, швидкість зростання цін на ресурси, тенденції в коливаннях валютних курсів, зміни політичного курсу тощо).

Такі показники раннього попередження мають, здебільшого, характер трендів і мають прогнозувати певні тенденції в змінах напрямку протікання процесів, що можуть безпосередньо або опосередковано вплинути на підприємство як на складну динамічну систему (СДС).

Системи показників – це ієрархічні структури певним чином пов'язаних між собою індикаторних змінних. На практиці рекомендується використовувати окремі показники та системи показників, що найкращим чином допомагають виявити й охарактеризувати найбільш слабкі (вузькі) місця підприємства. Створення систем показників повинно спиратись на специфіку конкретного підприємства.

Розрізняють емпірико-індуктивні та логіко-дедуктивні системи показників [8]. Перші створені шляхом статистичного відбору інформаційно найбільш значущих показників (головна

мета таких систем спостереження – раннє попередження можливих ситуацій неплатоспроможності та банкрутства). До емпірико-індуктивних систем показників відносяться, перш за все, Z-рахунки (інтегральні показники дискримінантного аналізу), розраховані за різними методиками (Альтмана, Спрінгейта, Ліса, Тафлера, універсальна дискримінантна модель, модель О. О. Терещенко [9], а також: тест на банкрутство Тамарі, системи Beaver, Weibel, та SAMEL. Інші базуються на конкретному показникові верхнього рівня, який поступово в певній послідовності розщеплюється на показники нижчого рівня, що знаходяться в логічному зв'язку з основним показником. Логіко-дедуктивні системи показників вважаються універсальними, їх можна застосовувати для всіх цілей планування, контролю й управління як підприємством в цілому, так і центрів відповідальності в залежності від фази процесу планування/контролю. Достатньо поширеними є наступні системи показників: Du Pont, Pyramid Structure of Ratios, ZVEI, RL.

До комплексних показників можна також віднести Cash-Flow, Profit Margin Models, Asset Turnover Model, Financial Leverage Model, The Strategic Profit Model (Levy M.Ph.D., Weitz B.A for Nordstrom Inc.)

Не зважаючи на те, що емпірико-індуктивна модель, відповідна саме українським реаліям, вже розроблена (модель О. О. Терещенко [8]), має сенс слідкувати за значеннями Z-показників, розрахованих за різними методиками і аналізувати їх динаміку. Серед логіко-дедуктивних систем показників особливу цікавість являють моделі Du Pont та комплекс моделей, розроблених М. Ф. Д. Леві та Б. А. Вейцем для корпорації Нордстром.

ВИСНОВКИ

Інтеграція інформації трьох контурів спостереження, її обробка і передача на відповідний рівень управління є завданням системи раннього попередження і реагування (СРПР), побудова якої є базовим етапом впровадження системи економічної безпеки на підприємстві.

Запропонований трирівневий підхід найкраще відбиває теоретичну сутність економічної безпеки підприємства, що є умовою здатності останнього до ефективного функціонування сьогодні й успішного розвитку в майбутньому, і, водночас, відповідає традиційному погляду на рівні управління підприємством, що забезпечує релевантність інформації СРПР, а, отже, і ефективність системи економічної безпеки в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб : Питер, 2002. – 344 с.
2. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов [Гусев В. С., Демин В. А., Кузин Б. И. и др.]. – СПб : Очарованный странник, 2001. – 288 с.
3. Коваленко К. В. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / К. В. Коваленко. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
4. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
5. Лоханова Н. Система управління станом економічної безпеки підприємства : проблемні питання, концепція розвитку / Н. Лоханова // Економіст. – 2005. – № 2. – С. 52–56.
6. Меламедов С. Л. Формирование стратегии экономической безопасности предпринимательских структур : дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Меламедов Сергей Леонидович. – СПб, 2002. – 146 с.
7. Пономарьев В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук: спец. 08.06.01 / В. П. Пономарьев. – Східноукр. держ. ун-т : Луганськ, 2000. – 27 с.
8. Контроллинг в бизнесе. Методологические и практические основы построения контроллинга в организациях / А. М. Карминский, Н. И. Оленев, А. Г. Примак, С. Г. Фалько. – 2-е изд. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 256 с.
9. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.